

Esz esz...

Gitella
Szephalasi
templomorgona

F. szolo

Esz esz, fi a szel,
Kell a fialat a lealt.
Karmunkoz a juleg,
Te le, hogy a nyája szelall.
2. sz. Szephalasi templomorgona,
Szephalasi templomorgona,
El ne maradjon az,
Te le, szephalasi templomorgona!

A szephalasi templomorgona

Gitella
Szephalasi
templomorgona

F. szolo

A szephalasi templomorgona szelall,
Karmunkoz a fialat a lealt,
Te le, szelall, szelall, szelall,
Te le, szelall, szelall, szelall,
2. sz. Szephalasi templomorgona,
Szephalasi templomorgona,
El ne maradjon az,
Te le, szephalasi templomorgona!

Két dal a sárréti gyűjteményből, dr. Nagy József kézírása

Nagy József népdalgyűjtési hagyatékának a sárréti része zenei szempontból igen sokrétű. Régi stílusú darabok mellett igen sok újabb keletű dallamot találunk, sőt népies műdalokat is. Gyűjtésének ilyen összetétele természetes volt a maga idejében: feljegyezte, amit még élő dalanyagként talált. Ennek is nagy a jelentősége, különösen ha arra gondolunk, hogy Bartók csak Körösladányban gyűjtött, Kodály pedig nem is kutatott a Sárréten.

Szövegtartalom szempontjából Nagy József sárréti gyűjtése legnagyobb részét lírai dalokból áll. Sok a katonadal is. Néhány pásztor- és betyárdal, rabének, ballada színesíti még a tájról alkotott zenei képet.

Élnek-e még az 1930-as években feljegyzett népdalok a mai Sárréten? Ha kissé megváltozva is, de élnek, bizonyítják ezt az ötvenes évek óta ott végzett népdalgyűjtő munkám eredménye, két daloskönyv és számos magnófelvétel. A dallamok, szövegek közül nem egy mutat hasonlóságot a csaknem fél évszázada Nagy József által leírt népdalokkal.

Kodály egy debreceni beszédében kijelentette: ... a népdalt „állandóan figyelni” kell. Figyelni, a dallamok, szövegek változását követni csak úgy lehet, ha a különböző korokban írásokban rögzített formákhoz hasonlítjuk a jelenleg hallható változatokat. Ez a mindenkor népdalgyűjtők fontos feladata, s ezért kell még most is, és a későbbi évtizedekben is, népdalt gyűjteni. Ebben segít nekünk ma is a sárréti gyűjtemény. Nagy József népzenei munkássága igen fontos láncszeme a kodályi programnak, egy olyan hatalmas, egész nemzetet nevelő zenei tevékenységnek, melyben a népdalok világát jobban megismerve önmagunkat is jobban megismerhetjük, s magyarságunkat megőrizhetjük.

Bencze Lászlóné dr. Mező Judit

Amatőr délszláv színjátszó csoportok a két világháború között Észak-Bácskában¹

A trianoni határok megváltoztatták Magyarország nemzetiségi összetételét. A soknemzetiségű Magyarországból a térség egyik leghomogénebb állama lett. Közép-Kelet-Európa kormányai egymás nemzetiségi politikáját kritizálva, valódi feladatokról, az országhatárokon belüli kisebbségek kölcsönös védelméről, támogatásáról megfeledkeztek. A magyarországi délszlávok két világháború közötti helyzete sem volt könnyű, mivel nemzetiségek voltak egy olyan országban, ahol a politikusok és a közvélemény jó része a Trianon utáni állapotokért is a szomszéd államok vezetőit tette felelőssé, és a rossz államközi viszony kedvezőtlenül befolyásolta a hazai kisebbségek helyzetét. Igaz, hogy az első világháború után Magyarországon maradt délszlávok száma nem nagy, de minden bizonnyal több, mint amennyi a hivatalos adatokban szerepelt.²

Bár a törvények engedélyezték az anyanyelven való oktatást, a valóságban e rendelkezések közül keveset realizáltak. A Horthy-korszakban a délszlávok anyanyelven történő oktatásáról alig beszélhetünk. Kevesen jutottak el közülük a középiskolába. A főiskolákban, illetve egyetemeken ez az arány még rosszabb volt.

A nemzetiségek számára az anyanyelv megőrzésének lehetősége rendkívül fontos, s az ehhez való ragaszkodás az öntudatosság egyik fokmérője. A magán- és az egyházi életben, az egymás közötti kommunikáció során használhatták anyanyelvüket. A hatóságokkal azonban gyakran akadt konfliktusuk. Kevés volt azoknak az alkalmazottaknak (közigazgatási tisztviselők, tanítók, rendőrök, csendőrök, levente-oktatók stb.) a száma, akik megtanulták az adott helységben élő nemzetiségek nyelvét, akár alapfokon is. Ez nem is volt követelmény. Súlyosbította a helyzetet, hogy egy részük sovíniszta beállítottságú volt.

A magyarosítási törekvésekkel szemben a délszlávoknál is megindult az ellenakció, amely az anyanyelv ápolását, saját újság kiadását, a hagyományok megbecsülésének fontosságát hirdette. A vizsgált korszakban a délszlávok kulturálódása érdekében a magyar kormányzat keveset tett. Ha mégis jelentek meg kiadványok, akkor ezek alulról jövő kezdeményezések eredményei voltak. Az 1924-ben elindított „Bunjevacke is Šokačke Novine”³, valamint a „Danica” kalendáriumok⁴ ezek közé sorolhatók.

Abban, hogy a nehézségek ellenére az országban lakó délszlávok többsége megőrizte nemzeti öntudatát, a hagyományokhoz, a kultúrájához és anyanyelvéhez való őszinte kötődését az amatőr színjátszó csoportoknak is részük volt. Terjedelmi okok miatt itt csak az észak-bácskai helységekben működő műkedvelő együttesekkel foglalkozom. E falvak nagyobb része vegyes nemzetiségű (délszláv, német, magyar).

A színjátszásnak a történelem folyamán óriási szerepe volt az emberek, a közösségek, a társadalom, a művészet iránti érdeklődésnek felkeltésében. A szervezett keretek között állandó gárdával működő, az állam anyagi támogatását élvező színjátszás mellett ebben segítettek az amatőr (népi) színjátszó csoportok is.

Ezek a társulatok laza szervezeti keretek között működtek, anyagi támogatást alig kaptak. De támogatást jelentett az is, ha a próbákra, illetve az előadásokra egy kisebb-nagyobb helyiséget adtak számukra. Néha még a bérleti díjtól is eltekintett a községi képviselőtestület. Gyakori volt, hogy ezek az amatőrök egy-egy előadás — sokszor igen szerény — bevételét jótékony célokra ajánlották fel.

A „szineszek” gárdája az adott falu főleg fiatalabb lakosaiból verbuválódott. De voltak néha más községekből meghívott „vendégművészek” is. A szelekció tevékenységük ideje alatt folyamatosan tartott, az önbírálatot az együttes vezetői, de legfőképpen maga a közönség végezte. A nemzeti népi színjátszás történetét kutatva — hasonlóan az „igazi” színházak életéhez —, sokszor találkozhatunk nagy reményekkel induló, de csak néhány előadásig eljutó „talentumokkal”. A közönség nem volt iskolázott műértő, a szűrő mégis jól működött. A néhány tucat önkéntesből álló társulat a körülményekhez képest igen színvonalas — néha akár művésziek is nevezhető — produkciókkal lépett fel.

Az amatőr társulatok előadására főleg az ünnepnapok szolgáltattak alkalmat. Elsősorban a téli hónapokban és főleg a farsang idején. A prélóknak és a táncrendezvényeknek is gyakori kísérője volt. Nyáron — a nagy mezőgazdasági munkák idején — előadást nem tartottak. Színpadnak bármely játékra alkalmas nagyságú helyiség megfelelt: tanterem, kocsmá stb. Az együttesek vezetői főleg tanítók és papok voltak.

Észak-Bácskában az amatőr színjátszók tevékenysége az 1930-as években meghatványozódott. A legaktívabb munka Garán folyt Karagity Antal (1913–1966) vezetésével, aki állandó szerzője és rendezője is volt az együttesnek. Karagity szívesen és sokat játszott darabjai közül említésre méltóak a következők: Zloba (Ármány), Zaručnica (Jegyespár), Rastatkinja (Az elvált asszony), Gospojica Zorka (Zórka kisasszony), Svijest (Öntudat), Šepa (A sapka) és a Čudnovata krava (A csodatehén).

A falu élete az 1930-as években lassan változni kezdett. A város hatása egyre erősebb lett. Ez megmutatkozott az öltözködésben, viselkedésben, kultúrában, az érintkezés minden területén. E darabokban idill és konfliktus keveredik. A konfliktusok többségük: szegény-gazdag, azon belül generációk, nációk stb. ellentéte. A patriarkális család megléte, mint alapszituáció magában hordozza az ellentétek kialakulását és lehetőségét. Karagity ezt próbálta több-kevesebb sikerrel bemutatni. A változtatás iránti vágy kimondva vagy kimondatlanul ott van ezekben a darabokban, amelyek izes, népi nyelven íródtak. A szerző a szerb-horvát nyelv ún. izó változatát használta.⁵

¹Észak-Bácskán a Baja–Jánoshalma–Szeged vonaltól délre, a Duna és a Tisza között az országhatárig terjedő területet értjük.

²A különböző helyeken megjelent, nemzeti arányokat kimutató statisztikák a két világháború között igen nagy eltéréseket mutatnak. Ez nem véletlen, mivel a számokkal a különböző kormányok (magyarok és külföldiek), valamint a kimutatást készítő szervek celtudatosan manipuláltak. A nemzetiségek valódi számát a statisztikai és a becslési számok között kell keresni. (Érőll bővebben: *Dávid Zoltán: A magyar nemzeti statisztika múltja és jelene*. Valóság 1980. 8. sz. 87–101. old.) Magyarországon a délszlávok (horvátok, szerbek, szlovénok) száma a népszámlálási adatok szerint (kerekítve) 1920-ban 82, 1930-ban 60 ezer volt. A valós szám 80–100 ezer lehetett, bár a becslésekben 120–140 ezer is szerepelt.

³A Bunjevacke is Šokačke Novine c. hetilap rendkívül rövid életű volt: utolsó száma 1924. decemberi keltezésű.

⁴A Danica kalendárium 1924. és 1944. között évente megjelent.

⁵A szerb-horvát irodalmi nyelvnek két változata ismert: az ekavastina és az ijekavastina. Az egykori ě (jat) hang helyett az e-ző (ekavastina) nyelvváltozatban e-t, az ij-zőben (ijekavastina) ije-t vagy je-t ejtenek. Az i-ző nyelvváltozat (ikavastina) nem számít irodalmi nyelvnek. (Az e helyett i hangot ejtenek.) A horvát etnikumhoz tartozó bunjevacok zöme a vizsgált korszakban ezt beszélte. Az ije-ző formára való áttérés náluk ekkor még nem indult meg. A lényeg az volt, hogy ha i-ző nyelvváltozatban is, de anyanyelvükön szóltak meg a színpadon.

A garai délszláv amatőrök mellett mindenféleképpen meg kell említeni a Katymári Katolikus Kör Bunyevác Ifjúságának, valamint a csávolyi és a felsőszentiváni csoportoknak a munkáját. Intenzíven dolgoztak még Bajaszentivánon, Bácsalmáson és Hercegszántón is.

A közönség által kedvelt színdarabok között szerepel Petres Iván (1876—1937) csávolyi plébános Poštenje i marljivost sve savlada (A becsület és a szorgalom mindent legyőz), a Dva bila gavrana (Két fehér holló), valamint ismeretlen szerzők Gazda Živko (Zsivkó gazda), Seoska Lola (Falusi csibész), és a Kom-sije (Szomszédok) című munkája.

A Baja környéki amatőr délszláv csoportokat a „házi szerzők” nem tudták kielégíteni, ezért magyar nyelvű darabokat is elővettek. Tóby István katymári iskolaigazgató az 1930-as évek elején például Gárdonyi Géza A bor című darabját ültette át szerb-horvát nyelvre. 1937-ben mutatták be óriási sikerrel. A tiszta bevétel meghaladta a 350 pengőt, melyet a társulat jótékony célokra ajánlott fel.⁶

Karagity Antalnak a szervezés és a rendezés mellett műfordításra is maradt ideje. Többek között lefordította Pap K. Iván: A birtok (Imanje), Berczik Árpád: A parasztkisasszony (Gospodjica seljakinja) és Nyár Andor: Nyúl a bokorban (U tom grmu leži zec) című darabját.

Meg kell említeni ezenkívül az együtteseknél, hogy a verbális (szóbeli) és a nem verbális összetevők (szerepjátás, mimika, gesztus, zene, tánc stb.), tehát a szöveg és a játék harmóniájára mindig ügyeltek. Legtöbbször ösztönösen. A díszletek kialakítására is nagy súlyt fektettek.⁷

A színpadon a szereplők és a rendező a tiszta, a nézőtér tulsó soraiban is érthető beszédre törekedtek. Ennek az elérése nem ment könnyen. Karagity Antal egyik cikkében a következőket írja: „... sajnos vannak olyan falvaink, ahol az egész csoportnak — a rendezővel egyetemben — egész héten át kellene gyakorolnia az olvasást, csak azért, hogy megtanuljon nyelvünkön olvasni! Mindezt megbecsültem kiváló színészeinknek, de nem bocsátom meg rendezőinknek. Mindezekért a rendezőinket hibáztatom. Mert milyen legyen a jó rendező? Talán olyan, aki nem tud egy szót sem bunyevácul (sajnos ilyenek is vannak), vagy olyan, aki írásjeleinket sem ismeri? Valamennyi rendezőnknek, illetve csoportvezetőnknek ismernie kell nyelvünket ... Nincs szükségünk írástudatlan tutorokra ...”⁸

Visszaemlékezések bizonyítják, hogy a rendezők és csoportvezetők zöme (rövidebb periódusokat leszámítva) nem ilyen volt, hanem az anyanyelv, az élő szó harcosa. Észak-Bácskában a két világháború közötti délszláv színjátszás, mint az önkifejezés egyik eszköze, az anyanyelv és a kultúra ápolásának egyik formája nagy mértékben hozzájárult a délszláv tömegek műveltségi színvonalának emeléséhez.

Karagity Antal 1940-ben megjelent (s már idézett), az amatőr színjátszás helyzetét tárgyaló cikkében egy állandó színház létrehozásáról álmodozott. Olyanról, amely csak szerb-horvát nyelven játszana és az egész ország délszláv nemzetiségű lakosságának igényeit elégítené ki. A második világháború kirobbanásával ez az álom szertefoszlott. Bár a háborús esztendő alatt is tartottak előadásokat, de a rendezők egyre több férfiszerepet voltak kénytelenek kiosztani a lányoknak és az asszonyoknak.

A felszabadulás után újra megindul az amatőr színjátszó csoportok szervezése. Ezek munkája az 1950-es évek közepéig aktívnak mondható. Az 1960-as években azonban — mint mozgalom — már nem tud megújulni. Hozzájárult ehhez a városok szívéhatása, a nagyfokú migráció, az asszimiláció, a szórakozás új formáinak és eszközeinek elterjedése és még sok egyéb — a szociológusok vizsgálódási körébe tartozó — jelenség. Az élő szó varázsát mással pótolni azonban még ma sem sikerült.

Dr. Bozsity Lajos

„Békét a bemenőnek, áldást a kimenőnek”

A székelykapuk reneszánsza

A magyar népi építészet legszebb és legmivesebb emlékei közé tartozó faragott kapukat a Székelyföldön barangolva ismerhetjük meg, s ma már a régiek mellett — hála e szép hagyományt újraélesztőknek —, mind több újat is láthatunk. A rangját visszanyert népművészet, a hagyományok tiszteltének újraéledése mutatkozik meg abban, hogy Magyarországon is egyre több helyen állítanak székelykaput. A hagyomány, a szülőföld s annak művészete iránt felelődt érdeklődést bizonyítja ez, s azt a felismerést, hogy enélkül egyetlen nemzet sem építheti a jövőjét.

A székelyföldi kapuk messze földön a legjellegesebb példái lettek a székelyek faragókedvének és tehetségének. A kutatók szerint e kapuk őseit a középkori erődtett kastélyok, végvárak, általában jelentősebb épületek elé védelmi vagy csupán figyelemfólkeltő célból állított nagykapukban kell keresni. Leg-

⁶Kulturni rad bunjevacke omladine u Backoj. (= A bácskai bunyevác ifjúság kulturális tevékenysége.) DANICA kalendárium, 1938. 54. old.

⁷Petres Iván: A becsület és a szorgalom mindent legyőz c. művének a Bajai Keresztény Olvasókör által való bemutatása kapcsán a Függelék Magyarországi újság ezt írja: „A darabhoz önálló díszletek is készítettek vitéz Zsombory József iparművész útján.” (FM. 1933. február 1.; 2—3. old.) A falvakban a helybeli asztalosokra, fűrész- és faragó parasztszerepekre várt ez a feladat.

⁸Karagity Antal: Polozaj diletantskog pozorista Bunjevaca u Madjarskoj. (A magyarországi bunyevácok amatőr színjátszásának helyzete.) DANICA kalendárium, 1940. 48—49. old.